

”וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לְמָה הִרְעִיתָה
לְעַם הַזֶּה לְמָה זֶה שְׁלַחְתָּנִי. וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל פְּרַעֲה
לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ
אֶת עַמְּךָ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר
אֶעֱשֶׂה לְפָרַעֲה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם וּבְיַד חֲזָקָה
יִגְרָשֶׁם מֵאֶרֶצוֹ” (ה, כב-כג; ו, א)

-רצ"י-

עתה תראה וגו' - הרהרת על מדותי, לא
כאברהם שאמרתי לו 'כי ביצחק יקרא
לך זרע', ואחר כך אמרתי לו 'העלהו
לעולה', ולא הרהר אחר מדותי. לפיכך
'עתה תראה' - העשוי לפרעה תראה, ולא
העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם
לארץ:

כללות פירושו של רש"י ש"עתה תראה וגו'" היינו עונש למשה שלא יכנס לארץ
ישראל - "העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ"
- מקורו בדברי חז"ל¹⁵;

15. שמות רבה סוף פרשתנו. סנהדרין קיא, א. ועוד.

אך מה שהביא רש"י שהקב"ה הוכיח את משה על זה שבא בטענת "למה הרעותה" והזכיר בפניו לשבח את אברהם אבינו בנסיון העקידה: "שאמרתי לו 'כי ביצחק יקרא לך זרע', ואחר כך אמרתי לו 'העלהו לעולה', ולא הרהר אחר מדותי" - חידוש הוא, ולא נמצא בדברי חז"ל שלפנינו¹⁶.

יצא אברהם מכלל השלושה

ובפרטיות יותר:

גם במדרשי חז"ל מצינו שהזכיר הקב"ה בפני משה את האבות לשבח, אבל לא את אברהם בפני עצמו, אלא את שלושת האבות (אברהם, יצחק ויעקב) יחד¹⁷:

"אמר לו הקב"ה למשה, חבל על דאבדין ולא משתכחין .. אמרתי לאברהם 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה', ביקש לקבור שרה ולא מצא עד שקנה בדמים - ולא הרהר אחר מדותי; אמרתי ליצחק 'גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך וגו'', ביקש לשתות מים ולא מצא אלא 'ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק' - ולא הרהר אחר מדותי; אמרתי ליעקב 'הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה', ביקש מקום לנטות אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה - ולא הרהר אחר מדותי".

הרי שחז"ל דרשו שהקב"ה הזכיר לשבח את כל שלושת האבות, שבכולם מצינו שהיה להם מקום לטענה ולמעשה "לא הרהרו אחר מדותי" אלא קיבלו הדין באהבה;

אמנם רש"י הוציא את אברהם מן הכלל ופירש שהקב"ה הזכיר לשבח רק את אברהם (ולא את יצחק ויעקב) - ובאברהם גופא לא הזכיר את הדוגמא שהביאו חז"ל, זה שהוא לא התלונן בענין חלקו בארץ ישראל (שאף שהבטיחו הקב"ה "כי לך

16. וכבר הקשה כן בנחלת יעקב על רש"י: "לא ידעתי היכן מצא הרב זה".

17. שמות רבה פ"ו, ד. סנהדרין שם. ועוד.

אתננה", מכל מקום בפועל הוצרך לחפש מקום לקבורת שרה ולשלם בכסף מלא), אלא דוגמא אחרת מענין נסיון העקידה, וצריך ביאור¹⁸.

"אשר נהפך" – משמחה ליגון

ונראה לבאר, שרש"י כאן נקט דוקא הדוגמא מאברהם בנסיון העקידה - כי ב"פשוטו של מקרא" הדוגמאות האחרות שהובאו בדברי חז"ל אינם דוגמא מכוונת לנידון דידן:

הטענה של משה היתה - "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך, הרע לעם הזה". כלומר: לא זו בלבד שהליכתו בשליחות הקב"ה אל פרעה לא הועילה לפעול רווח והצלה לבני ישראל ביחס למצבם הקשה לפני כן ("והצל לא הצלת את עמך"), אלא אדרבה - זה הביא לקושי נוסף, הכבדת השעבוד עוד יותר מכפי שהיה לפני השליחות.

וכיון שזו היתה טענתו, הרי לא מתאים כאן להוכיחו מזה שאברהם, יצחק ויעקב לא התלוננו על זה שהיו להם קשיים בענין ההתיישבות בארץ ישראל ולא ראו כיצד הבטחת הקב"ה אליהם מתקיימת בפועל -

כי שם, ההבטחה לא גרמה לצער נוסף. הרי גם אם לא היתה הבטחה כלל היו אברהם ויעקב צריכים לשלם על המקום שקנו, ויצחק היה נזקק למריבות וערעורים; ובכן, גם אם ההבטחה לא התקיימה, היא לא גרעה את המצב מכפי שהיה קודם, ואין זה דומה למצב כאן שמשה טוען על כך שהליכתו אל פרעה גרמה לצער נוסף.

וזהו שדייק רש"י ופירש שהקב"ה הזכיר בפני משה את הנהגת אברהם בנסיון העקידה דוקא, כי שם הוא מצב מיוחד, שנראה כאילו הבטחת הקב"ה גרמה לצער נוסף וגדול יותר מכפי שהיה קודם לכן:

נראה בחוש, שככל שיגדל הצער מהעדר ילדים כלל, הרי שבעתים גדול הצער כאשר האב מתברך בילד לעת זקנתו, ומתמלא בתקוה ובטחון שהוא ימשיך את

18. וכן הקשה בנחלת יעקב כאן: "למה נטה לדעת אחרת להזכיר הרהור העקדה"!

משפחתו, ולאחר מכן הבן ניטל ממנו ושמחתו נהפכת לתוגה ואבל (רחמנא ליצלן). ועל אחת כמה וכמה, כאשר האב בעצמו הוא זה שבמו ידיו נדרש להביא לסילוקן של בנו!

וזה מה שהיה אצל אברהם: הקב"ה נתן לו בן לעת זקנתו והבטיח לו "כי ביצחק יקרא לך זרע"; וכאשר צוה אותו להעלותו לעולה, התברר לכאורה שהבטחה זו לא רק שלא סייעה לאברהם במילוי רצונו להמשך משפחתו, אלא הביאה עליו צער נוסף, על כך שהוא נדרש לשחוט אותו במו ידיו.

ומעתה מובן היטב שהקב"ה הזכיר בפני משה את אברהם דוקא - שאף שאצל אברהם היה מצב הדומה ממש לענינו, שהבטחת הקב"ה גרמה לכאורה לצער נוסף (כמו כאן ש"מאז באתי .. הרע לעם הזה"), בכל זאת לא התרעם אברהם ולא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה.

תוכחה פשוטה או כפולה?

אך במדרשי חז"ל הביאו שהקב"ה הזכיר לשבח את כל שלושת האבות שלא התלוננו בענין נחלת הארץ - וכן הביא רש"י עצמו בפירושו לתחילת פרשת וארא: "אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין, יש לי להתאונן על מיתת האבות. הרבה פעמים נגליתי עליהם בא-ל-שד-י ולא אמרו לי 'מה שמך', ואתה אמרת 'מה שמו מה אומר אליהם'. וכשביקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים, וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר, וכן ביעקב 'ויקן את חלקת השדה' לנטות אהלו - ולא הרהרו אחר מדותי; ואתה אמרת 'למה הרעותה'¹⁹.

והביאור בזה:

19. ואין בזה סתירה לדבריו כאן, שהרי שם הדגיש רש"י שאין דברי חז"ל אלו "פשוטו של מקרא", אלא הם רק בגדר "מדרש", ורש"י מסיים שם ש"אין המדרש מתיישב אחר המקרא אחר כמה דברים". ואכמ"ל.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

רש"י בפירושו כאן, בסוף פרשת שמות, מפרש את המקרא כפשוטו - שהקב"ה הוכיח את משה על טענתו המיוחדת כאן: "למה הרעותה לעם הזה .. ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה", ובתור דוגמא לזה מתאימה הנהגת אברהם במעשה העקידה דוקא (כאמור):

אך במדרשי חז"ל (שהביאם רש"י בתחילת פרשת וארא) לומדים שהקב"ה התייחס בדבריו לא רק לטענת "למה הרעותה" לבדה, אלא היה זה מענה כללי על דיבורים והרהורים של משה בכלל, מתחיל ממה שאמר להקב"ה "ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם"²⁰, שגם על זה הוכיחו הקב"ה והזכיר לשבח את הנהגת האבות בכלל ש"הרבה פעמים נגליתי עליהם בא-ל שדי ולא אמרו לי מה שמו".

[ולפי דרך הפשט יש לומר שאין פגם בזה שאמר משה "ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם", כי לא שאל את זה דרך חקירה עצמית אלא הכין עצמו יפה יפה ורצה לדעת מה להשיב לישראל אם ישאלוהו²¹, ולכן כל מה שהוכיחו הקב"ה היה על טענת "למה הרעותה" דוקא;

אמנם בדרך המדרש גם שאלה זו של "מה שמו" לא היתה ראויה, וכמו שפירש היפה תואר²²: "אף על גב דנראה ששאל כדי לדעת מה ישיב לישראל אם ישאלוהו.. הך אגדה סבירא ליה שתואנה הוא שביקש לדעת את שמו. והנה אז לא הוכיחו הקב"ה כי לא היה זה כל כך מגונה, ורק עתה שהרהר אחר מדותיו הזכירו הקב"ה".]

ויש להוסיף ולבאר בכל זה, ועוד חזון למועד בעז"ה.

(חלק טז - וארא א)

20. פרשתנו ג, יג.

21. וכן הוא בשמו"ר פ"ג, ה. פ"ד, א.

22. על שמות רבה פ"ו, ד.